

vasárnapian tiszta a kötény, csak úgy ragyog „ünnepi surcod makulátlan kékje” (*Magyar durák*). A régebben katonáskodók ismerhették még ezt a kifejezést, krumplihámozáshoz kaphattak „surcot” – de itt még népviseletről, díszes férfi kötényről van szó. Ez a nyelvi réteg adja meg az elbeszélések hitelességét – amikor valakinek „az oldala, mint a törekrázó, szaporán ver”. Az igényesen megfogalmazott képek, lírai metaforák Szabó Dezső sajnálatosan elfelejtett vagy túl keveset idézett írásaira is emlékeztetnek. Nagy arra szólít: nevezd meg az emlékeidet, „pergesd a szavak guruló gyöngyeit” (*Egy az élet*).

Fölmerül, melyik szereplő lehet a szerző rejtett alteregója, ki jeleníti meg őt leginkább. Székely János írja le *A másik toronyban*, miképpen szereti játszani a bolondot az erdei ember, a rengetegek lakója, a gyanús városival találkozik. Ilyen értelemben defektes a földijeivel templom után, a járdaszélen kártyázó „Magyar durák” is. Az idős férfi barátainak meséli el játék közben a sorsát, amellyel felettébb elégedett. Finom iróniával festi le, miképpen próbálják a saját há-

zában őt egy kis, odúszerű szobába száműző fiatalok magukkal és vele is elhitetni, hogy méltó körülmények között él. Megelégszik a fekete-fehér tévével, és még enni is adnak neki, igaz, vele együtt soha nem étkeznek. Most is örülhet, hogy magukkal viszik, hiszen átköltöznek a fiatalok Magyarországra. Csak a feleségét kell itthagynia, pontosabban: az asszony sírját. De nem tehet semmit. Leosztották már a lapokat, és szétoztatták, széthordták a régi országot is – képébe röhögnek a vesztes lapokat, a teljes paklit a járdaszélen kézbe fogó szegény magyarnak, aki így lett bolond, avagy oroszul, ukránul *durák*. De ugyanígy *duráknak* hívják az egyik helyben ismert kártyajátékot is, valószínűleg a Fekete Péter megfelelőjeként: a bolond, a balek az, akinél a lapok megmaradnak.

Nagy tehát kártyázik („azé az érdem, ki játszhatott”), de folyton emeli a tétet. Elbeszéléseiből kitűnik, miképpen nyomorodhat meg az, aki kiáll saját maga vagy társa becsületéért. Többször is fölveti: mi hát az igazság? Mit tehet a fogott bábu a Nagy Játékos kezében?

Udvardy Zoltán

Emberek az embertelenségben – életek a kommunizmus és a rock and roll árnyékában

Berta Zsolt: *Kalef*, Magyar Napló, Fokusz Egyesület, Budapest, 2014.

Berta Zsolt *Kalef* című regénye korszakos alkotás. Filmszerű élenkséggel eleveníti meg a korabeli Budapestet. Drámai fordulatokkal teli mű, amely hű tükre a hatvanas évek diktatúrájának. A zsarnokságot realista, néhol naturalista eszközökkel ábrázolja. Izgalmas kordokumentum, a korabeli attitűdök valamennyi lehetséges felbukkanásával. A főhős sorsán keresztül megtapasztaljuk az ötven évvel ezelőtt történeteket, és megtudjuk, mit (miért és hogyan...) éltek át elődeink itt, a vasfüggöny mögött. Nem hagyhatjuk elveszni ezeknek az éveknek a sajátos itthoni hangulatát, amelyekből tanulni kell. Hallhatjuk szüleinktől, nagyszüleinktől a történeteket, mégis hol hisszük, hol meg nem a mesébe illő, néhol borzongató, egyszersmind távoli világot.

A regény láttatni akar, dokumentálni és megmutatni a kor szabadságát és rabságát. A lázadó fiatalok

nézőpontjából jeleníti meg a történelmet és a múltban megbúvó emberi sorsokat. A *Kalef* egy kettős családregény második darabja, a *Jancsiszög* előzménye. Az előbbi mű főhőse Cseke Zsolt, aki az utóbbi regényben is megjelenik, mint a rendszerváltoztatás után lecsúszott, megtört mellékszereplő.

A mű narrációja egy közöség létrejöttére és működésére fókuszál egy szimbolikusnak is nevezhető tér keretei között. A cselekmény legmeghatározóbb, egységesítő mozanata az, hogy a Moszkva téren, a „Kalefon” rendszeresen összegyűlnek a környék különböző gyökerű fiataljai. Akik természetesen sokban hasonlítanak is egymásra. Például abban, hogy szeretik az életet, a szabadságot, élvezik a testi-lelki örömeiket. És abban is, hogy mindannyian energikusak, tettekre készek, ám egy jó ideig tapasztalatlanok, jóhiszeműek is. Kezdetben a legkevésbé sem gyanakvóak, majd fokról fokra rá kell döbenniük arra, hogy veszély leselkedik rájuk minden sarokból; hogy a járókelők mosolya éppoly veszedelmes lehet számukra, mint a rendőrök igazoltatásai.

A szereplők a maguk kamaszos módján: farmer- és hosszúhaj-divattal, örömteli és egyszerre gyászos március 15-ék babérkoszorúba kötésével, tiltott irományok olvasásával, a rock iránti rajongással láznak az elnyomó rendszer ellen. A diktatúra ellen, amely megpróbálja felszámolni a hagyományos értékeket: így a becsületet (mindenekelőtt a besúgórendszer kiépítésével), a másik ember tiszteletét, az emberi méltóságot, illetve azt a több mint ezer év értékeiből táplálkozó kultúrát, amely az érzéseknek és gondolatoknak egy specifikus módját jelenti. A történelmi tényeket és a korabeli történetek szereplőit mutatja be a könyv, akik nemcsak az író szócsövei, hanem az akkor élők „lenyomatai” is. A regényben található újságcikk-idézetek, amelyek a hatalom hivatalos álláspontját tükrözik, ma is olvashatóak a korabeli orgánumok megmaradt példányaiban.

A Kalef galeri története Berta Zsolt életének is része volt: a szerző ismerte a szereplőket, és ez az életrajzi szál olyan többletet ad a műnek, ami által még hitelesebbé válik a történet. A személyes érintettség túl alapos kutatómunka áll a regény háttérében: az író igen otthonosan mozog a kor történelmében és mindennapjaiban. A zene – a folyamatosan jelenlévő, életigenlő rock and roll és a ritkábban, de ismétlődően megjelenő katonainduló – kitüntetett szerepet kap a műben. Ezáltal életszerűbbé válik a regény, vagyis képes közelebb vinni az olvasót a korhoz, a ’60-as évek közepéhez.

A *Kalef*ban nincs direkt üzenet, nincs konklúzió, nincs ítélet: a szereplők annyiféleképpen éreznek és vélekednek, ahányan vannak. Csak mese van, időtálló mese, fiúk és lányok, férfiak és nők, felnőttek és kölykök, szerelmek és barátságok, harc és béke. Korjellemző emberi sorsok.

A főszereplő börtönbe kerül, olyan vádak miatt, amelyek manapság nevetségesnek tűnnek, de akkor, 1964-ben nemcsak „valutázás” esetén, hanem Illyés Gyula *Egy mondatának* Mambó magnóra vétele

vagy a Petőfi-szobor megkoszorúzása következtében is könnyen bajba keveredhetett bárki. Kádár börtöne azután megváltoztatta a személyiséget. Egész életre szóló testi-lelki sérüléseket szerezhetett, akit okkal vagy ok nélkül leültettek. És Cseke Zsolt, amikor kikerül, valóban máshova tér vissza, és máshogyan is kell élnie a börtönben eltöltött hónapok után. Barátja meghal, élete szerelme külföldre szökik az áruló vamzerrel. A leszámolásra is lehetőség kínálkozik, de ez sem olyan egyszerű a Berta-regényekben. A katarzis elmarad. Idővel azután egy új szerelem, egy gyermek megszületése mégis lehetőséget ad az újrakezdésre. A mű azt sugallja, hogy a nem is olyan képzeletbeli padlóról fel lehet, fel kell állni egy szebb jövő reményében. Így az élet újra értelmet nyerhet.

A regény egyik legfőbb erénye, hogy a vágyódás hangja érezhető a hirtelen felnőtt fiatalokban (illetve az elbeszélőben); újra szeretnék élni illúzióikat, ábrándjaikat a diktatúra gyakorlati elnyomása ellenére is. Az egyes szám első személyben elbeszélte mese a szemünk láttára születik; az olvasó szinte be van zárva a főhős testébe, az ő fejével gondolkodik, az ő szemével lát. A mű legfőbb erényei: a dokumentumfilmszerűen megjelenített családi krónikákban is tükröződő magas szintű korismeret; a ’60-as évekbeli generáció – gyakran zsákutcs – sorsának valószínű ábrázolása, valamint a drámai hitelesség következetes megőrzése. Mindezek mellett a nyelvi igényesség is a regény pozitívumai közé sorolható.

Talál a regény zárlata is. Egyáltalán nem véletlen, hogy a történet 1967. július 18-án ér véget. A megszozott korlátokon ekkor már egy új generációhoz tartozó, az érett férfivá váló főhős számára ismeretlen fiatalok ülnek; a Magyar Nemzet arról tudósít, hogy Kádár János egy beszédében meghirdeti az „aki nincs ellenünk, az velünk van” programját, de az is jelzésértékű, hogy a posta sarkánál még mindig ott áll egy furcsa ballonkabátos férfi, aki egy nőt fényképez...

Takács Tamás

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek

Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok

Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu